VAKIF İNSAN
PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR ARMAĞANI

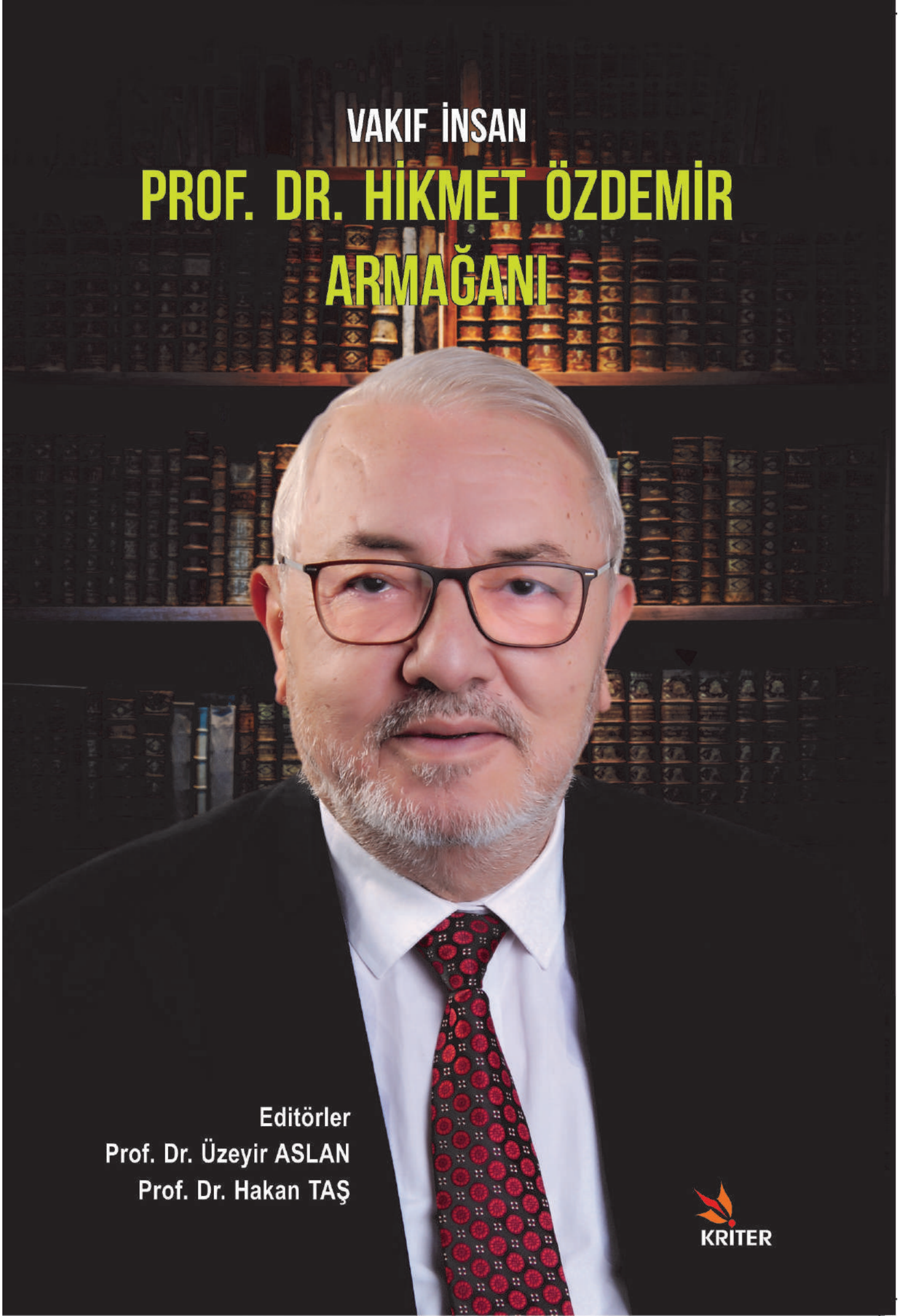

Editörler
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN
Prof. Dr. Hakan TAŞ

KRİTER

Vakıf ve vâkıf insan, bilim insanı, eğitimci, vaiz, şair, bürokrat, siyasetçi, daha sayılabilecek birçok vasfı haiz, hayatı mücadele ile geçmiş bir mümin Prof. Dr. Hikmet Özdemir. Bütün bu vasıflarının yanında bir o kadar mütevazı ve yüce gönüllü bir şahsiyet. Tercümeihâli bunu gösteriyor, hayatın her alanında var olmuş, mesleki vazifelerinin yanında vakıf işleriyle uğraşarak toplumun manevi anlamda ilerlemesine büyük katkılar sunmuştur.

Hikmet Özdemir'in siyasetçiliği, birçok vakıf ve dernekte mütevelli heyet başkanı olması ve mesleki kariyeri sebebiyle hayatına dair bilgiler yazılı ve görsel basında parça parça ve dağınık hâldeydi. Biz öğrencileri bu bilgileri toplayarak, kimilerini tashih ederek ve eksik kalan kısımları hocamızla farklı zamanlardaki görüşmelerimizde tamamlayarak bir araya getirmeye çalıştık. Ve bu örnek şahsiyeti bilenlere hissettirmek, bilmeyenlere bildirmek; bizlere, hassaten gençlere örneklik etmesi maksadıyla hocamıza Armağan kitabı çıkarmaya karar verdik. Elinizdeki kitap, bu düşüncenin ürünüdür.

ISBN: 978-625-7033-00-8

KRITER

Hobyar Mah. Ankara Cad. Güncer Han No: 17 Daire 306
Fatih / İSTANBUL Tel: 0 212 527 31 89
www.kriteryayinevi.com info@kriteryayinevi.com
@KriterYayinevi facebook.com/kriteryayinevi

VAKIF İNSAN
PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR
ARMAĞANI

VAKIF İNSAN PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR ARMAĞANI

Editörler: Prof. Dr. Üzeyir ASLAN; Prof. Dr. Hakan TAŞ

ISBN: 978-625-7033-00-8

Birinci Baskı: Kriter Yayınevi 2019 / İSTANBUL

Yayınevi Sertifika No: 45353

Anahtar Kelimeler: Prof. Dr. Hikmet Özdemir, Armağan, Vakıf faaliyetleri, Türk edebiyatı

Birinci Baskı, x 728 s. 16,5 cm x 24 cm

Kaynaklar var, Dizin Yok.

Kapak Tasarımı: Ahmet Baran

Mizanpaj: Üzeyir ASLAN

Baskı: Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Büro Malzemeleri San. ve Tic. Ltd. Şti. Yıldız Mahallesi Çırağan Cad. No: 51 Nolu Mağaza Beşiktaş/ İSTANBUL

Matbaa Sertifika no: 20179

© Kriter Yayınevi

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında İnsanlığa Hizmet Vakfı-İstanbul'un yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz

İletişim

Hobyar Mah. Ankara Cad. Güncer Han No: 17 Daire 306

Fatih / İSTANBUL

Tel: 0 212 527 31 89

info@kriteryayinevi.com

www.kriteryayinevi.com

VAKIF İNSAN
PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR ARMAĞANI

Editörler

Prof. Dr. Üzeyir ASLAN **Prof. Dr. Hakan TAŞ**

Birinci Baskı

2019 – İstanbul

KRİTER

İÇİNDEKİLER

Takdim 9-10
Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR..... 11-32
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR'in Bibliyografyası..... 33-41
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR'in Şiirleri..... 42-56
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR İçin..... 57-72

MAKALELER (73-711)

AÇIKGÖZ, Cenk: "Üsküplü İshâk Çelebi'nin *Tâvûs* Redifli Kasidesi Üzerine" 75-98
AKPINAR, İsa: "Âlim Sinan Efendi'nin Manzum *Akâid-nâme*'si" 99-153
ASLAN, Üzeyir: "*Kef Geçmek* Deyimi Üzerine" 154-172
BAHADIR, Savaşkan Cem: "Benzer Adı Taşıyan İki Farklı Kitap: *Remilnâme, Remil Risâlesi*..... 173-184
BAŞPINAR, Fatih: "Beyânî'nin *Sâkî-nâme*'si" 185-214
BİLGİN, A. Azmi: "Yunus Emre'de Sözün Gücü"..... 215-224
BULGURLU Mehmet Şefik: "Atalar Sözü"..... 225-276
CEYHAN, Adem ve Halil Gülenç: "Hz. Ali'ye Ait Yüz Sözün Bir Tercümesi: *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*" 277-359
DEMİREL, Mustafa: "Abdullah Salahaddin-i Uşşakî (1130/1717-1196/1782)'nin Hayatı ve *Hilye-i Hazret-i Haseneyn*'i..... 360-403
GÜNEŞ, Mehmet: "Vicdanın Sesiyle Vuslata Ermek: Şemsettin Sami'nin *Vicdan* Piyesinde Endülüs Müslümanlarının Dramları" 404-411
GÜNGÖR, Bilgin: "İsmet Özel'in Poetikasına Eleştirel Bir Yaklaşım"..... 412-431
GÜNGÖR, Nilgün: "Rumelili Zaîfî'nin *Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt'*inde XVI. Yüzyılın Sosyal Hayatına ve Söz Varlığına Dair Bazı Hususlar"..... 432-453
HARMANCI, M. Esat: "Toplumsal Cinsiyetin Doğusundan Aşka Bakmak"..... 454-474

KAYAOKAY, İlyas: "Osmanlı Edebî Metinlerinde 'Diş Bilemek' Deyiminin Anlam Çerçevesi"..... 475-495
KEKLİK, Murat: "Klasik Türk Şiirinde Yıldızlarla İlgili Deyimler"..... 496-521
KOÇAK, Ahmet: "Ahmet Cevdet Paşa'nın Kızları Semiye'den Fatma Aliye'ye Son Mektup"..... 522-542
KÖSE, İlham: "*Şekeri Suya Düşen* Dîvân Şairleri"..... 543-550
KUFACI, Osman: "Divan Şiirinde Ortak Mahlas Kullanımının Yol Açtığı Sorunlar ve *Nâtıkî Dîvânı* Örneği"..... 551-581
ŞAFAK, Turgay: "Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kayıp *Farsça Dîvânı*"..... 582-606
TAK, Ekrem: "Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Şeriye Sicilleri: Mahkeme Sicillerinde Şiirler"..... 607-623
TAŞ, İbrahim: "Türkiye Türkçesi *-(X)lX* Eki Üzerine"..... 624-633
TURAL, Secaattin: "Rind, Bohemin Nesi Olur?"..... 634-638
UYANIKER, Nursel: "Surnamelerde Geçen Seyirlik Halk Oyunlarının Toplumsal İşlevleri"..... 639-652
YAĞCIOĞLU, Songül Aydın: "Hamzavî'nin *İskendernâme*'si Hakkında Bazı Tespitler"..... 653-677
YELTEN, Muhammet: "Gülşehrî'de Ticaret Fikri"..... 678-688
YILMAZ, Ozan: "Klasik Türk Şiirinde Bir Deyim: *Topraktan Götürmek*"..... 689-700
YILMAZ, Yakup: "Kamu Hizmetlerinde Dil Kullanımı: Devlet ve Şirket Dili"..... 701-711

ALBÜM (713-728)

KEF GEÇMEK DEYİMİ ÜZERİNE

Üzeyir ASLAN*

1. Giriş

Kef geç- deyimi *kef* ve *geçmek* sözcüklerinden oluşan kalıplaşmış bir sözdür. Arapça *kef (< kâf)* "kâf harfi, *hlk.*", *keff (< k-f-f),* "def' etmek",[1] "men' etmek,[2] imtinâ etmek, (yed ile birlikte) el çekmek, vaz geçmek",[3] "yığmak"[4] ve "el, avuç, pençe",[5] "semiz otu, nimet; muhkem ve metîn dikmek, kabı pek doldurmak, a'mâ olmak, bir nesneden geri durmak"[6] anlamlarına gelmektedir. Arapçada yine aynı sözcükle oluşturulmuş *kef-i âyişe* "kef-i meryem, meryemeli bitkisi", *kef-i beyzâ* "yed-i beyzâ, Hz. Musa'nın mucizesi" ve *kef-i sefîd* "kerim ve cömert, cömertliği yüzünden eli boş kalmış, iflas etmiş"[7] kavramları vardır.

Farsçada da *kef* sözcüğü bulunmaktadır. "rastık denilen siyah nesne, ağızda ve denizin yüzeyinde oluşan köpük"[8] anlamlarına gelen sözcükle birlikte *kef-i âbgîne* "eritilen şişenin üzerine gelen köpük, sırça suyu", *kef-i deryâ* "deniz köpüğü", *kef-i mis* "bakır köpüğü, bakır çiçeği denilen

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uaslan@marmara.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8478-4580

1 Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-ı Ferişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî,* İstanbul 1993, s. 231.

2 İsmail Hakkı Bursevi, *Kelimeler Arasındaki Farklar - Kitâbu'l-Furûq,* çev. Ömer Aydın, İstanbul 2011, s. 191.

3 Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara 2010, s. 618. Muallim Nâcî, *Lügat-i Nâcî,* haz. Ahmet Kartal, Ankara 2009, s. 324.

4 Cemal Muhtar, age., s. 84.

5 Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît Fî-Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît,* haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013, C. 4, s. 3842. Şemseddin Sami, age., s. 618. Muallim Nâcî, age., s. 324.

6 Mütercim Âsım Efendi, age., C. 4, s. 3843.

7 Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı,* haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara 2000, s. 411.

8 Mütercim Âsım Efendi, age., s. 411. Ziya Şükün, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ Farsça-Türkçe Lugat,* İstanbul 1984, C. 3, s. 1548. Şemseddin Sami, age., s. 618.

köpük"[9] tamlamaları söz konusudur. Yine Farsçada, Arapçadaki sesteş sözcüğün etkisiyle *kef gunça kerden* "yumruklamak",[10] *ihtiyâr ez-kef dâden*, *lenger ez-kef dâden* "çıldırmak, ıztıraplı olmak", *inân-ı ihtiyâr ez-kef dâden* "bir şeyi bir yerde unutmak", *inân ez-kef dâden* "kendinden geçmek", *ez-kef reften* "elden gitmek, herhangi bir şeyi kaybetmek", *kef reften* "el uzatmak, çalmak, *hlk.*" deyimleri oluşmuştur.

Türkçede *kef* sözcüğü ve *kef geçmek* deyimi ile ilgili şu anlamlar tespit edilmiştir:

kefleme "kazan; bal, karabiber, zencefil karışımıyla yapılan bir çeşit ilaç", *kefle-* "toz halindeki bir şeyi avuçla ağıza atmak, etin kemiğini ayırmak, kazanda kaynayan sıvıyı taşmaması için karıştırmak, savurmak, kaynayan şıra ya da etin köpüğünü süzgeçle almak, birisini dövmek için ant içmek, uzun zaman aç beklemek", *kefleme yap-* "pekmez yapılırken kaynatılan üzüm suyunun içine pekmez toprağı koyarak şıranın tortusunun dibe çökmesini sağlamak", *keflen-* "kirlenmek", *kefli* "kirli, pis, bakımsız, pasaklı"[11] *kef kef* "sık sık ve derin nefes almayı anlatır",[12] *kef geç- [kefidek geç-, kef kef geç-]* "tükenmek, bitmek, güçsüz kalmak, kudretten geçmek", *kef kef geç-* "açlık ya da sıcaktan fenalaşmak",[13] "gücü kesilmek, güçten düşmek",[14] *kef kef kendinden geç-* "çok üzülmekten dolayı aklı başından gitmek", *kef kef kavrul-* "çok sıkıntı çekmek",[15] *kef gel-* "bayılmak, baygınlık geçirmek".[16]

Yukarıdaki anlamlara bakıldığında deyimin Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçerken anlam genişlemesine uğradığı anlaşılmaktadır.[17]

---

[9] Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı,* s. 411. Ziya Şükün, *Gencîne-i Güftâr,* s. 1549.

[10] Mütercim Âsım Efendi, age., s. 411. Ziya Şükün, age., s. 1549.

[11] *Derleme Sözlüğü VIII,* Ankara 1975, s. 2719-2720.

[12] *Yeni Tarama Sözlüğü,* Düzenleyen: Cem Dilçin, Ankara 1983, s. 132.

[13] *Derleme Sözlüğü VIII,* s. 2719-2720.

[14] *Yeni Tarama Sözlüğü,* s. 132.

[15] İstanbul-Çatalca çevresinden derlenmiştir (kaynak kişi: Nalan Kutsal, derleme tarihi: 10 Mayıs 2018).

[16] Milan Adamović, *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi,* çev. Aziz Merhan, Ankara 2014, s. 197.

[17] *kef geçmek* deyiminin daha çok *kef* "el" (< Ar.) sözcüğü ile ilgili olduğunu düşünmüştüm. Fakat meslektaşım Dr. İsa Akpınar *kef* (< F.) "köpük" manasıyla alâkalı olması gerektiğini; çünkü köpüğün, suyun hareketinin tezahürü olduğunu ifade etti. Nitekim bu çalışmada ortaya konulduğu üzere farklı duyguların tezahürü olarak *kef geçme* "kendinden geçme" durumu hasıl oluyor. Bu bakış açısı makuldür. Yine Dr. İ.

kef geç- (kef kef geç- ile birlikte) klasik Türk şiirinde karşılaştığımız deyimlerden biridir. Deyimin şiirlerde hangi anlamlarda kullanıldığının tespiti maksadıyla 14. yüzyılın başından 16. yüzyıl sonuna kadar yaşamış şairlerin ulaşabildiğimiz divanlarını inceledik ve elde ettiğimiz sonuçları değerlendirdik.

2. Klasik Şiirde *Kef Geçmek*

kef geç- deyiminin asıl anlamı "kendinden geçmek, kendini kaybetmek"tir. Şairlerin bu anlama bağlı kalmakla birlikte deyime yeni anlamlar yüklediği görülmektedir; bunlar:

a. çok sevmek, hayran olmak

Edirneli Nazmî (öl. 1599'dan sonra)'nin aşağıdaki beytinde güzellik padişahı olan sevgiliyi görenin hayretle/zevkle/keyifle, çok sevdiğinden dolayı kendinden geçeceği ifade ediliyor:

kim görürse sen şeh-i ḥüsni selāma kim ṭurur
el ḳoyup gögsine sulṭānum geçer ḥayretle kef (Nazmî, g. 3241/3)

"Sultanım, sen güzellik padişahını kim görürse selâma durur, elini göğsüne koyup hayranlıkla/çok sevdiğinden dolayı kendinden geçer."[18]

Akpınar'ın belirttiğine göre klasik Fars edebiyatında *kef geçmek* deyiminin örneğine rastlanmamaktadır; böylece deyimin Türk edebiyatının özgün yönünü gösteren unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

[18] Aynı anlamda Nazmî'nin şu beyitleri vardır:

olup ḳarşuŋa ḫoş ṣafāyıla bir ṣaf
ḳoyup el gögüsde ṣafādan geçüp kef (Nazmî, ms. 201/I-1)

"(Âşıklar) karşında mutlulukla/isteyerek bir saf olmuş, ellerini göğüslerine koyarak sevinçle kendilerinden geçmişler."

baġlayup dilberüŋ reh-güẕārında ṣaf
el gögüsde ḳoyup ehl-i dil geçdi kef (Nazmî, g. 3289/1)

"Âşıklar, sevgilinin geçtiği yolda saf bağlayarak (sıra sıra dizilerek) ellerini göğüslerine koyup çok sevdiklerinden dolayı/hayranlıkla kendilerinden geçtiler."

Yukarıdaki beyitte ifade edilen "padişahın huzurunda selâma durmak maksadıyla elleri göğüse koyma", saray görevlilerinin padişah huzurunda göstermek zorunda oldukları saygının tezahürü olan bir davranıştı. Juan Goytisolo, Osmanlı ülkesine seyahat eden gezginlerden biri olan Michel Baudier'den naklettiği bilgiye göre padişahın hizmetinde bulunan içoğlanları, yani Hristiyan kökenli devşirme görevliler, saygı göstermek üzere başları eğik ve elleri göğüste kavuşmuş, mutlak bir sessizlik içinde dururlardı; bk. *Osmanlı'nın İstanbulu,* çev. Neyyire Gül Işık, İstanbul 2018, s. 27. Aynı davranış başka görevliler hatta elçiler için de gösteriliyordu. 16. yüzyılda Avusturya Elçisi olarak

Bursalı Rahmî (öl. 1568)'nin beytinde sevgiliyi gören denizin deli divane olup kendinden geçtiği, bundan dolayı gündoğusu rüzgârı/poyraz tarafından zincire vurulduğu belirtiliyor. Aynı zamanda *kef geçme*nin "kendinden geçer" denilerek açıklaması yapılmış oluyor:[19]

şabā zencīr urup gömgök delü dīvāne olmışdur
görince kef geçer cānānı gendünden geçer deryā (Rahmî, k. 6/7)

"Deniz, sevgiliyi görünce çıldırır/zevkle/hayranlıkla kendinden geçer; bu yüzden son derecede deli divane olduğundan dolayı poyraz onu zincire vurmuştur."[20]

İstanbul'a gelen Oqier Ghislain de Busbecq, mektuplarında yeniçerilerin aynı tutumu sergilediklerini anlatır, bk. *Türk Mektupları,* İstanbul 2002, s. 12. "İçoğlanı" hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1983, C. 2, s. 29. Bu bilgiden hareketle aslında geçmiş zamanda uygulanmış resmî bir davranış biçiminin, dolayısıyla bir realitenin şair Nazmî tarafından hüsn-i ta'lil yoluyla ifade edildiğini görüyoruz. "hayretle kef geçme"nin karşılığı da sessizlik içinde hareketsiz bir şekilde durmak/beklemek olarak düşünülebilir. Benzer bir davranış biçimi Alevîlikteki cem ayini sırasında görülür. "dâra durmak, ayak mühürlemek, pençeye durmak" olarak isimlendirilen bu duruşta sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağı üstüne konur, böylece mühürlenmiş olur; sağ el de kalbin üzerine konarak baş eğik vaziyette beklenir; bk. Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik,* Ankara 2012, s. 261. "Ayak mühürlemek" Mevlevîlikte de vardır. Ayağını mühürleyen sağ elini göğsüne, kalbinin üstüne koyar, öbür elini sol böğrüne doğru tutar veya sağ elini sol, sol elini de sağ omuzunun üstüne koyar, parmaklarıyla omuzları kavrar. Bu duruma "niyaz vaziyeti" denir. "Pây-mâçân" ve "bir ayak üstünde durmak" ifadeleri bu duruşla ilişkilidir; bk. Abdulkbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İstanbul 1963, s. 8-9, 79. Beyitteki *geçer hayretle kef* ifadesi keyif verici bir madde olan esrarı da düşündürüyor. Burada anılan "güzellik padişahı" olan sevgilinin, padişahın bizatihi kendisi olduğu açıktır.

[19] Bu noktada "kendi" kelimesinin Arap harfleriyle yazılırken "kef" harfi ile başladığını hatırlamamız gerekiyor. Bir anlamda "kef" harfi "kendi" kelimesinin kısaltması oluyor.

[20] Poyraz, kuzey-doğu istikametinden esen bir rüzgâr olduğundan soğuktur, kış mevsiminde kar ve yağış getirir. İstanbul bölgesine hakimdir. Yaz mevsiminde ise havayı serinletir. Yukarıdaki beyitte poyrazın denizi dalgalandırması, "kef" kelimesinin diğer anlamından hareketle denizin köpüklenmesi, "gömgök" ifadesi ile de renginin koyulaşması anlatılmış oluyor. Poyraz rüzgârının denizi bağladığı zincir, dalgalanma ile ortaya çıkan köpükler olmalıdır.

Beyitte yüzü morarmış, ağzı köpüklenmiş bir sara (epilepsi) hastası tasvir ediliyor. Eski tıpta yüz morarmasının tedavisi şöyle yapılırdı: "... yüzi bir kezden dutar olur ki gözleri örter olur ki baş dahı bile şişer, yüz kızıl olur sancar, gevdede kızar, 'ilâcı kan almakdur ve baldırdan hacâmat etmekdür ve safrâyı ishâl etmek ve başa gül suyıyla kâfûr dürtmektür." Hâcı Pâşâ, *Müntahab-ı Şifâ,* Ankara 1990, s. 71. Yüzü moraran, ağzı

Hayâlî Beg (öl. 1556) ise âşıkların, sevgilinin ağzında dilini dolaştırdığını gördüklerinde kendilerinden geçerek canlarını dolaştırdıklarını ifade ediyor:

gördiler dildārı aġzında zebānın gezdürür
ᶜāşıḳ-ı dil-besteler kef geçdi cānın gezdürür (Hayâlî, s. 129, g. 14/1)

"Gönlü bağlı/mübtelâ âşıklar sevgilinin ağzında dilini gezdirdiğini (söz söylediğini) görünce (bir şey söyleyeceği zannıyla) hayranlıkla/kendilerinden geçerek canlarını gezdirirler/canlarıyla/candan onu takip ederler."[21]

Tef çalan bir mutribin tasvir edildiği aşağıdaki beyitte:

nigāruŋ ki naḳşıyla zārī ḳıla def
o dem cān-ı men dėyü muṭrib geçer kef (Nazmî, g. 3286/1)

"Tef, cananenin tasviriyle inlediği anda şarkıcı 'Benim canım!' diyerek hayranlıkla kendinden geçer." denilerek tefin, nigârın resmi/süsü sebebiyle inlediği hüsn-i ta'lil yoluyla ifade edilmektedir.[22]

---

köpüren kimsenin başına gül süyü sürüldüğü aşağıdaki beyitte ifade edilmektedir:

göricek dür dişlerüŋ kef geçdi deryā dōstum
şīşe-yi ebr ile nüh gerdūn aŋa saçdı gül-āb (Fikrî, *PNM:* g. 634/2)

[21] *ᶜāşıḳ-ı dil-beste* ifadesindeki dil sözcüğünü Türkçe manası ile düşündüğümüzde tamlamayı "dili bağlı, suskun, konuşamayan, hayretten dona kalmış âşıklar" şeklinde çevirebiliriz ki bu da onların vaziyetine uygundur.

[22] Aynı mazmun aşağıdaki beyitlerde de yer alıyor:

uṣūl ile dilber ki elde ṭutar def
simāᶜ-ı ṣafā ile ᶜāşıḳ geçer kef (Helâkî, g. 82/1)

"Sevgili, elinde usuliyle tef tutuyor, âşık sevinçle/hayranlıkla sema ederek kendinden geçiyor."

ṣafā meclisinde ki dilber ṭutar def
görenler bu naḳş-ı nigārı geçer kef (Sinânî, *PNM:* g. 3892/1)

"Sevgili, sevinç meclisinde tef tutuyor; sevgilinin bu süsünü/resmini görenler hayranlıkla kendinden geçiyor."

Yukarıdaki beyitte Mevlevîlikteki semâ/mukâbele ayinine işaretler vardır. Mukâbele sırasında *Mesnevî*'den bölümler okunur ve şerh edilir. Şeyh efendi, kârînin okuduğu beyitlerin şerhine geçmeden evvel dilerse münâcât mahiyetinde şiirler okur. "Ey Hudâ" ifadesiyle başlayan böyle münâcâtlardan birisi şu beyitle sona erer: katre-yi 'ilmest ender-cân-ı men/vâ rehâneş ez-hevâ v'ez-hâk-i ten; bk. Abdulbaki Gölpınarlı, *age.,* s. 82. Beyitte "cân-ı men" ifadesi ile ayindeki bu geleneğe işaret edilmiş oluyor. "Nigâr", Hz. Allah'tır. "Mutrib", hem Mevlevî musıkîsinin icra heyetinin bulunduğu yere hem de

Kâtib mahlaslı bir şairin 8'li hece ölçüsü ile yazdığı aşağıdaki şiirde *kef geç-* deyimi "çok sevmek, hayran olmak" manasıyla nakarat oluşturmuştur:[23]

begüm şol gül yaŋaġuŋa
ınan va'llāhi kef geçdüm
daḫı ġonca ṭuṭaġuŋa
ınan va'llāhi kef geçdüm

begüm seni ataġuŋdan
öpem şīrīn ṭuṭaġuŋdan
tamām şimdiki çaġuŋdan
ınan va'llāhi kef geçdüm

aḳ alnuŋ-ıla yüzüŋe
ḳara ḳaşuŋ-la gözüŋe
şeker[den] ṭatlu sözüŋe
ınan va'llāhi kef geçdüm

bu kātib göreli seni
yoluŋa terk ėder cānı
güzeller şāh u sulṭānı
ınan va'llāhi kef geçdüm[24]

icra heyetindeki her bir kimseye denir. İcra heyeti "mutribân" olarak anılır, bk. Abdulbaki Gölpınarlı, *age.,* s. 28. Beyitteki "mutrib" kelimesi şeyh efendiyi ifade ediyor. Mevlevi mutribanının tef kullandığına dair bir kayda rastlamadım, ancak sema ayinini tasvir eden bir minyatürde görülüyor, bk. Yavuz Özdemir, *Galata Mevlevîhânesi Müzesi,* İstanbul 2018, s. 130.

[23] Hüdâyî Efendi 1355, 1[b]. Yazmayı haber verip gönderme nezaketini gösteren meslektaşım Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a teşekkür ederim.

[24] "Beyim, şu gül yanağına inan, vallahi hayran oldum; gonca dudağına da inan, vallahi hayran oldum. Beyim, verdiğin sözden dolayı seni şirin dudağından öpeyim, şimdiki yaşından/ahdinden dolayı inan, vallahi kendimden geçtim. Ak alnınla ak yüzüne, kara kaşınla kara gözüne, şekerden tatlı sözüne inan, vallahi hayran oldum. Bu Kâtib seni gördüğünden beri canını senin yoluna terk eder, ey güzeller şah-sultanı, inan, vallahi hayran oldum."

b. kendinden vaz geçmek, kendini feda etmek, can vermek

Nev'î (öl. 1599):

gider hevā ile başlar o laᶜl-i nāb üzre
ḥabāblar gibi kim kef geçer şarāb üzre (Nev'î, g. 442/1)

"O saf kırmızı dudak için/karşılığında/dudağın hükmi ile başlar hevesle/havaya gider/feda olur, şarap üstünde kendinden vaz geçmiş/sönmüş köpükler gibi/şarap üstünde ortaya çıkan, köpük denilen kabarcıklar gibi."[25] dediği beyitte âşıkların, sevgilinin bir sözü uğruna başlarını hevesle/çok isteyerek verebileceklerini ifade ediyor. Leff ü neşr yoluyla hevâ ile habâb "su kabarcığı", la'l-i nâb ile de "şarâb" arasında ilgi kuruyor.[26]

Emrî (öl. 1575), sevgilinin yan bakış oku karşılığında canını vererek kendinden vaz geçtiğini, dolayısıyla sevgilinin kulu kurbanı olduğunu şöyle ifade ediyor:

emrī ġamzeŋ tīri üzre cān vėrüben kef geçer
yaᶜnī sen ḳaşı kemānuŋ ḳulı ḳurbānı geçer (Emrî, g. 195/5)

"Emrî senin yan bakış okun için/yan bakış okun karşılığında/onun üzerinde can vererek kendinden vaz geçer/çok isteyerek feda olur, çünkü kendini sen yay kaşlı sevgilinin kulu kurbanı sayar." Huldî'nin beyti de aynı manadadır:

---

[25] Benzer bir beyit şöyledir:
gönŋül āvāre-yi ser-geşte hevāŋ ile müdām
kef geçer cām-ı lebüŋ şevḳına mānend-i ḥabāb (Nazmî, g. 769/6)
"Gönül senin arzunla daima başıboş ve şaşkın, dudağının kadehi şevkine su kabarcığı gibi kendinden vaz geçmekte/feda olmakta/sönmekte."

[26] Şarap, klasik şiirde dudakla benzerlik ilişkisi kurulan unsurlardan biridir. Yine dudakla Hz. İsa (a.s.) arasında benzerlik oluşturulmaktadır. Dudak, mürsel mecaz yoluyla sözü ifade eder. Söz ise ölüleri canlandıran, ruh bağışlayan, cana can katan Hz. İsa'nın sözü gibi olabilir; nitekim ancak sevgilinin dudağından çıkan söz böyle bir sözdür. Âşıklar, sevgilinin bir sözüne başlarını feda edebilirler, maddî varlıklarından geçebilirler; zira o söz onlara ruh, can verecektir. Klasik şiirde -tasavvufla bağlantılı olarak- maddeyi terk etmeden manaya ulaşılamayacağı düşüncesi vardır. Şarap için bk. Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 100'ü,* Ankara 2018, s. 150. Hz. İsa'nın şiirdeki kullanımı için bk. a.g.y.lar, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü,* Ankara 2018, s. 224.

ḫuldī ġamzeŋ tīġı üzre cān vėrüp kef kef geçer
ya'nī sen ḳaşı kemānuŋ ḳulı ḳurbānı geçer (Huldî, *PNM:* g. 2124/5)

"Huldî senin yan bakış kılıcının üzerine canını verip kendinden vaz geçer/feda olur, çünkü sen yay kaşlı sevgilinin kulu kurbanı geçinir."

Hayretî (öl. 1534) gece kelebeğine benzettiği gönlün, sevgilinin kandile benzeyen yanağına düşüp yandığını şöyle ifade ediyor:

murġ-ı dil pervāne-veş küp küp döner kef kef geçüp
yanar ol şem'-i ruḫuŋda dīnüm īmānum senüŋ (Hayretî, g. 237/3)

"Gönül kuşu gece kelebeği gibi kendinden geçip küt küt döner; ey benim dinim imanım (olan sevgili), o senin yanağının kandilinde kendinden geçip yanar."[27]

c. haris (açgözlü) olmak, çalmak, yığmak

Necâtî Bey (öl. 1509):

terk ėt necātī ḫ'āce-yi dünyā-peresti kim
kef geçme māl üstine vėrdi kemāl aŋa (Necâtî, g. 11/6)[28]

---

[27] Pervâne kelimesi pervâne-hû, pervâne-dil, pervâne-sıfat, pervâne-meşreb gibi tamlamalarda "kendinden geçen, kararsız ve perişan bir gönüle sahip, canını çekinmeden feda eden âşık" anlamlarına gelmektedir; bk. Sadık Armutlu, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 39 (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı), Erzurum 2009, s. 877-907; dolayısıyla *kef geçmek* deyimi ile de manaca uyumludur. Tasavvufta şem' imanı ifade eder, yukarıdaki beyitte "dîn, îmân" kelimeleri zikrediliyor. Pervâne ise şehevi duygulara karşı "hırslı, açgözlü" kimselerin timsali olarak yorumlanmıştır ki *kef geçmek* deyiminin manaları içinde "açgözlü olmak" da vardır; bk. Sadık Armutlu, agm., s. 882-883.

[28] A. A. Şentürk, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar,* İstanbul 1995, s. 122. Şentürk, beyti şöyle çeviriyor: "Necâtî, dünyaya tapan zengini terk et; [zira] ona mal üzerine 'kef geçme' kemal verdi." Yazara göre *kef geç-* hayret, kendinden geçme, aldırış etmeme ve istiğna ifade etmektedir; bk. aynı yer. Şentürk, deyimin geçtiği başka örnekler de veriyor: Yazarın *Şerefü'l-İnsân'*dan aldığını söylediği "Yılan, darbet-i akrebden hemân sâ'at kef geçer." örneğinde geçen deyimin 'takati kesilmek' değil 'kendinden geçmek' manasında olduğunu belirtiyor. Rûşenî'nin: gider ussu penīr ü nān diyende/ugunup kef geçer dögmeç yiyende, beytindeki mananın da aynı olduğunu ifade ediyor; age., s. 123. Burada bir düzeltme/ilave yapalım. Aynı beyit Dede Ömer Rûşenî'nin *Âsâr-ı Işk'*ında şu şekildedir: giden uşşı penīr ü nān diyende/uġunup kef geçin dögmeç yiyende. "Peynir ve ekmek dediğinde aklı giden;

"Ey Necâtî, dünyaya tapan hocayı/tüccarı terk et, zira mal üstüne kendinden geçmek/mal konusunda aç gözlü olmak, çalmak/mal yığmak ona kemâl verdi (tüccar malıyla şeref kazandı)." diyor. Bir başka beytinde:

dünyāda her ne var ise terkindedür hüner
ṣanma ki māl üstine kef geçmedür kemāl (Necâtî, g. 336/4)

"Hüner dünyada her ne varsa terk etmededir, kemâlin mâl üstüne kef geçmek/mal konusunda haris olmak/mala sımsıkı sarılmak/mal yığmak, çalmak olduğunu sanma."[29] diyerek olgunluğun dünya bağlarından kurtulmak suretiyle gerçekleşebileceğini ifade ediyor.

ç. esrar sarhoşu olmak

Esrar, "Ar. sırr'ın ç. sırlar"[30] demek olduğu gibi Hint keneviri yaprağı üstündeki yağlı sakızdan elde edilen uyuşturucu, keyif verici bir maddenin de adıdır. Klasik şiirde keyif, keyfiyet, gam, gubâr, gubâr-ı gam, gamze, kabak, dûd-ı siyâh, cilâ, hayret, hayrân vb. kelimelerle esrara işaret edilir. Esrar kullananlar tatlıyı çok severler. Esrarın etkisiyle aşırı neşelidirler, olur olmaz her şeye gülerler. Esrarın batınî tarikatlardan abdallara mahsus olduğu kabul edilir.[31] Üsküdarlı Işkî (16. yy.) aşağıdaki beytinde, belâ

semiz otlu yağlı buğday aşı yediğinde kendinden geçen." Beytin geçtiği yerde şu dipnotlar düşülmüştür: *kef* "semiz otu", geçin "yağlı undan tertip olunan her şey", dögmeç "buğday aşı"; bk. Dede Ömer-i Rûşenî, *Âsâr-ı Işk,* Dersaadet 1316/1889, s. 19, 8 ve 9. dipnotlar.

[29] Necâtî burada harf oyunu yapıyor. Şöyle ki; ikinci mısrada yer alan "mâl üstüne kef geçme" ifadesinde belirtildiği üzere MÂL'ın üstüne kef (K) geçerse K+MÂL (kemâl) kelimesi elde ediliyor, şair de mısrada kemâl kelimesini veriyor. Klasik şairlerin divanlarındaki harf oyunları ile ilgili daha önce yapılmış şu çalışmalara da bakılabilir: Tülay Gençtürk Demircioğlu, "Cemilî Divanı'nda Kelime ve Harf Oyunları", Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festscrift in Honor of Günay Kut, Essays Presented by Her Colleaggues and Student 1, 2003, S. 27, s. 153-160; Ömer Zülfe, "Emrî Divanı'nda Harf Oyunları", Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler, İstanbul 2008, s. 265-273; Hasan Kaya, "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. XLVIII, 2013, s. 71-114; Hakan Taş, "Me'âlî Divanı'nda Harf Oyunları", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 4, 2014, s. 81-95; Hasan Kaplan, "Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elif-namesi", Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni, 4-6 Ekim 2018, Amasya, s. 177-208.

[30] Sırr kelimesinin *aynayı sırlamak* örneğinde olduğu gibi aslında Türkçe olduğu, Arapçaya Türkçeden geçtiği ileri sürülmüştür.

[31] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1993, s. 152-158.

meclisinde (ruhlar meclisinde) şeker-güftâr/tatlı sözlü sevgilinin dudağının gamı/esrarı/sırları ile kendinden geçtiklerini, rakibin helvası ile de hayran olduklarını söylüyor:

belā bezminde esrār-ı ġam-ı laᶜlüŋle kef geçdük
raḳībüŋ ey şeker-güftār ḥelvāsında ḥayrānuz (Işkî: g. 155/5)

"Ey tatlı sözlü, belâ meclisinde (belâ "evet!" dediğimiz ruhlar meclisinde) senin dudağının gamının sırlarıyla/esrarıyla kendimizden geçtik, rakibin helvasıyla hayranız."[32]

d. korkudan bayılmak

Mesîhî (öl. 1512'den sonra) aşağıdaki beytinde:

raḳībüŋ ṣūretini ehrimenler
görürse ḳāf ṭaġında geçe kef (Mesîhî, g. 121/4)

"Rakibin yüzünü görseler Kaf dağındaki şeytanlar bile korkudan kendilerinden geçerler/bayılırlar." diyerek rakibin Kaf dağındaki şeytanları dahi korkutacak bir yüze sahip olduğunu söylüyor.

e. açlıktan fenalaşmak

Nev'î, aşağıdaki beyitte kanaat sahibi olanların fakr/fakirlikten dolayı fenalaşsa dahi hiç kimseye el açmayacağını; müstağni, tok gözlü olacağını ifade ederek böyle kimseleri istiare yoluyla Ankâ'ya benzetiyor:

kef geçerse faḳr ile her nākese açmaz kefin
nev'iyā ḳāf-ı ḳanāᶜatde ferāġat gözleyen (Nev'î, g. 344/5)

"Ey Nev'î, kanaat Kaf'ında uzleti gözleyen fakirlik yüzünden kendinden geçse de/fenalaşsa da hiçbir alçağa/cimriye elini açmaz."[33] Figânî (öl. 1532) de denizi açlıktan ağzı köpüklenen bir kimseye

---

[32] Osmanlı döneminde helva sohbetleri malum ve meşhurdur. Helvanın, mide ve bağırsak hastalıklarına iyi geldiğine inanılır. Cenazelerde ölünün ardından helva dağıtılması bugün Anadolu'da hâlâ yaşayan geleneklerdendir. Şair, rakibin ortada olmaması hasebiyle onun helvasını yemekten dolayı memnun olduğunu ifade ediyor.

[33] Ankâ, yüzü insan yüzüne benzeyen, dört kanatlı olup tüyleri otuz kuşun renginde olan (bu yüzden sîmurg da denir) efsanevi bir kuştur. Kaf dağında yaşar, av bulamayınca çocukları kaparmış. Hz. Musa zamanında öldüğüne inanılır, bk. Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe; *Osmanlı Edebiyatının 100'ü,* s. 188; ayrıca bk. agy., *Osmanlı Edebiyatının 200'ü,* s. 243.

benzeterek onun, sevgilinin nimetine gark olması dolayısıyla açlıktan kurtulduğunu ifade ediyor:

kef kef geçerdi gerçi acından köpük ḳusup
oldı ġarīḳ niᶜmetüŋe baḥr-ı bī-kenār (Figânî, k. 6/14)

"Her ne kadar köpük açığa çıkarıyor/açlıktan köpük kusup kendinden geçiyor idiyse de/ fenalaşıyor idiyse de (şimdi) uçsuz bucaksız deniz/sınırsız bir şekilde senin nimetine gark olmuştur."

f. çok üzülmek, çok kıskanmaktan dolayı aklı başından gitmek

Hilâlî (öl. 1543) aşağıdaki beytinde tecrid yolu ile kendisine seslenerek: Sevgilinin dişleri vasfında ince ve nükteli sözler söyle, böylece Aden incisini alaya al, onu küçümse, diyor. Neticede Aden incisi sevgilinin dişlerinin anlatıldığı sözlerin cevherini/incisini duyacak ve çok üzülerek kıskançlıkla kendinden geçecektir:

ḫurdeler geç ėy hilālī vaṣf-ı dendānında kim
işidüp kef geçe naẓmuŋ gevherin dürr-i ᶜaden (Hilâlî, g. 73/5)[34]

"Ey Hilâlî, sevgilinin dişleri konusunda ince ve nükteli sözler söyle, böylece Aden incisi senin şiirinin cevherini işitip (onunla alay ettiğini anlayıp) kendinden geçsin/çok üzülerek aklı başından gitsin."

Fikrî'nin aşağıdaki beytinde ise sevgilinin inci dişlerini gören denizin kıskanarak üzüntü ile kendinden geçtiği, bunun üzerine feleğin bulut şişesi ile ona gül suyu serptiği ifade ediliyor:

---

[34] Benzeri manada Celîlî (öl. 1577)'nin şu beyti de vardır:

celīlī vaṣf-ı dendānında yāruŋ ḫurdeler geç kim
sözüŋ gevherleri kef kef geçürsin baḥr-ı ᶜummānı (Celîlî, *PNM:* g. 7583/5)

"Ey Celîlî, sevgilinin inci (dişlerinin) vasfında nükteli sözler söyle ki senin sözünün cevherleri Umman denizini kendinden geçirsin/çok kıskandırsın/üzüntü ile aklını başından gidersin." Beyit, divanda yer almıyor; bk. *Celîlî Divanı,* haz. Şevkiye Kazan Nas, Ankara 2018.

hurde geç- "alaya almak, dalga geçmek, bıyık altından gülmek, ince ve nükteli söz söylemek" anlamındadır, bk. M. A. Karavelioğlu, "Divan Şiirinde Bend Geçmek, Hurde Geçmek ve Kapı Geçmek Deyimleri Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* S. 31, İstanbul 2014, s. 193-199. Karavelioğlu şu örneği veriyor (s. 198):

hurde geçüben dendân-ı nigâr
deldi yüregin dürr-i adenüŋ (Zâtî, g. 721/3)

göricek dür dişlerüŋ kef geçdi deryā dōstum
şīşe-yi ebr ile nüh gerdūn aŋa saçdı gül-āb (Fikrî, *PNM:* g. 634/2)

"Dostum, deniz senin inci dişlerini görünce (kıskançlıkla, çok üzülerek) kendinden geçti de/aklı başından gitti de dokuz kat felek bulut şişesi ile ona gül suyu saçtı."

Gelibolulu Âlî (öl. 1600), kendi gözyaşları ile denizlerin macera (aşk/akış) konusunda bahse girdiğini/tartıştığını, (kazanamayınca) denizlerin çok üzülerek/çok kıskanarak kendinden geçtiğini/aklı başından gittiğini şöyle dile getiriyor:

sirişk-i çeşmüm ile ėtdi mācerā baḫṯin
deŋizler anuŋ içün ʿāliyā geçer kef kef (Gelibolulu Âlî, g. 635/5)

Zâtî ise çınarın, sevgilinin servi boyunu gördüğü için (kıskanarak) kendinden geçtiğini, baharın da onu (teselli amacıyla) donattığını/süslediğini hüsn-i ta'lil yoluyla ifade ediyor. Böylece bahar, çınarı sevgiliye benzetiyor, fakat bu beyhudedir:

ḳāmetüŋ servin görüp kef kef geçer her dem çenār
anuŋ içün ṭonadup pür naḫl ėder anı bahār (Zâtî, I, g. 137/1)

"Çınar senin servi boyunu görüp çok kıskanır/çok üzülür de her an kendinden geçer, onun için bahar da onu süsleyip dallarını doldurur."[35]

g. çok sıkıntı çekmek

Nev'î'nin aşağıdaki beytinde denizlerin dalgalanması ile dağların sukûneti arasında tezad oluşturularak her iki unsurun kendi hâlleri yüzünden sıkıntı içinde bulundukları ifade ediliyor. Denizlerin ıztırabı aşktan dolayıdır; dağlar ise aşka sahip olamadıklarından sükûnet

---

[35] Kıyâmî'nin beyti benzer manadadır. Şair, Zâtî'nin beytinden farklı olarak kıskançlıkla kendinden geçme hâlini serv-i revâna yüklüyor:

rāstī ḳaddüŋ görelden ṣaḥn-ı gülşende senüŋ
ṭoğrusı kef kef geçerler üstüŋe serv-i revān (Kıyâmî, *PNM:* g. 5435/3)

"Salınan serviler gül bahçesi meydanında senin doğru boyunu gördüklerinden beri kendilerinden geçerler/seni kıskanırlar."

Şeyh Gâlib'in kıskançlıkla ilgili aşağıdaki mısraı meşhur olmuş, darbımesel hükmüne geçmiştir:

ġamdan ölmem ḳorḳaram ġayret helāk eyler beni (*Dîvân:* g. 329/1)

"Gamdan/esrardan ölmem, korkarım beni kıskançlık öldürecek."

içindedirler, bu sebeple şikâyetçidirler:

kef kef geçer deŋizler ᶜışk ile muẓṭarib-ḥāl
ṭaġlar şikāyet eyler ṣabr u sükūn elinden (Nev'î, g. 372/4)

"Denizler aşktan dolayı çalkantılı/dalgalıdır/çok sıkıntı çekerler, dağlar ise sabırdan ve ağır başlılıktan şikâyet eder."

ğ. gücü kesilmek, gücü tükenmek, tahammül edememek

Zâtî (öl. 1546), belâ yükünün elif boyunu dâle çevirdiğini/iki büklüm ettiğini, Kaf dağının dahi bu yüke tahammül edemeyip kendinden geçeceğini söylüyor, kef ve kâf sözcükleri ile de ahenk meydana getiriyor:

ᶜayn-ı dāl ėtdi elif ḳaddümi bir bār-ı belā
kef geçer ḳāf aŋa bir ḥamle taḥammül ėdemez (Zâtî, II, g. 545/2)

"Bir bela yükü elif boyumu dal misali etti; Kaf dağı dahi kendinden geçer, bir kere bile ona tahammül edemez."[36] Zâtî, bir başka beytinde:

---

[36] Rahmî'nin benzeri manada şu beyti vardır:
ḳāf kef geçe eger kūh-ı ġamum çekse revān
ḳanı bir bencileyin aŋa taḥammül getürür (Rahmî, g. 51/6)
"Kaf eğer benim gam dağımı çekse hemen kendinden geçer, ona tahammül edecek benim gibi biri hani?"
Zâtî'nin bir başka beyti:
bir bār-ı bī-nihāye-durur ᶜışḳ-ı dost kim
yüklense anı kef geçüben deng olurdı ḳāf (II, g. 632/3)
"Dostun aşkı, sonu gelmez bir ağırlıktır, Kaf dağı onu yüklense kendinden geçerek/gücü kesilerek sersemlerdi." *belâ* kelimesi "evet" anlamına da gelir ve 7 (Araf), 172'deki ayeti işaret eder. Ayetin manası şöyledir: "Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: Ben sizin rabbiniz değil miyim (demişti). Evet, (buna) şahitiz, dediler. Kıyamet günü bundan habersizdik, demeyesiniz." Allah, ruhlar âlemini yarattığında ruhlara: Ben sizin rabbiniz değil miyim, buyurdu. Ruhlar bu soruya: Kâlû belâ 'Evet, Rabbimizsin' diye cevap verdiler. Kâlû belâ ifadesi, ne zamandan beri müslümansın, sorusunun cevabıdır; müslümanlığın başlangıcını ifade eder, bk. Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler,* İstanbul 1992, s. 28. Böylece Allah ile kul arasında bir ahitleşme olmuştur. Kul, kulluk vazifelerini kabul etmiştir ki 51 (Zariyat), 55'te "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." ayetinde de bu duruma işaret edilir. Beyitte "belâ"nın yük olarak ifade edilmesi, onunla birlikte Kaf "dağ"ın anılması ve dağın belâ yüküne tahammül edememesi, bizi bir başka ayete daha götürür: 33 (Ahzab), 72. Manası şöyledir: "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir,

ḳāf-derdüŋde senüŋ ẕātī nėce kef geçmesün
ol elif-ḳad ᶜayn-ı ᶜışḳ içre seni nūn eylemiş (Zâtî, II, g. 607/7)

"Zâtî senin Kaf'a benzeyen derdin konusunda nasıl kendinden geçmesin/nasıl gücü kesilmesin? O elif boylu sevgili aşkın son derecesinde seni nun etmiştir." diyerek sevgilinin derdini Kaf dağına benzetiyor, nûn harfi gibi iki büklüm olup kendinden geçmemesinin mümkün olamayacağını ifade ediyor.[37]

h. kendini unutmak, aldanmak, avunmak, oyalanmak

Serâyî (15. yy.):

her dem ḫayālüŋ fürḳat u ġamda aŋup cān vėrdügi
budur ki ġurbetde kişi bir āşināya kef geçer (Serâyî, g. 90/5)

"(Âşığın) ayırılıkta ve gamda her an senin hayalini anıp can vermesi/ona meyletmesi şundandır: Gurbette kişi bir tanıdığa aldanır, onunla avunur."

Serâyî'nin aşağıdaki beyti mana bakımından yukarıdaki beyte çok benzemekte, dolayısıyla bizce *kef geç-* deyimini açıklamaktadır:

dil diyār-ı çīn-i zülfüŋde ġamuŋla eglenür
ġurbet içre ḳalur ol kim āşināya aldanur (Serâyî, g. 105/4)

"Bir tanıdığa aldanarak gurbette kalan kişi gibi gönül de senin gamınla oyalanarak saçının kıvrım diyarında kalmıştır."

3. Sonuç

Klasik Türk şiirinde karşılaştığımız deyimlerden biri olan *kef geçmek* Ar. *kef* ile T. *geçmek*'den oluşmuştur. Temel anlamı "kendinden geçmek"tir. Deyim, temel anlamına bağlı olarak yeni anlamlar yüklenmiştir. Bunlar; 1. çok sevmek, çok istemek, çok beğenmek, deli olmak, hayran olmak, 2. kendinden vaz geçmek, kendini feda etmek, can vermek, 3. aç gözlü olmak, çalmak, mal yığmak, 4. esrar sarhoşu olmak, 5. korkudan bayılmak, 6. açlıktan fenalaşmak, 7. çok üzülmekten, çok

çok cahildir."

[37] *ol elif-ḳad ᶜayn-ı ᶜışḳ içre seni nūn eylemiş* mısrası bize şunu düşündürüyor: *ışk* kelimesi ayın harfiyle başlar. Ayın harfinin içinde nun olmak yani ayın harfinin yanına nûn harfini getirmektir, bunlara elif harfi de eklendiğinde ᶜ-N-Â= ᶜanâ "yorgunluk, zahmet, meşakkat" kelimesi ortaya çıkıyor.

kıskanmaktan dolayı aklı başından gitmek, 8. sıkıntı içinde olmak, çok sıkıntı çekmek, çırpınmak, 9. gücü kesilmek, gücü tükenmek, tahammül edememek, 10. kendini unutmak, aldanmak, avunmak, oyalanmak şeklinde ifade edilebilir.

Kısaltmalar

a.g.y. adı geçen yazar

Ar. Arapça

b. beyit

ç. çoğul

ENM: Edirneli Nazmî Nazire Mecmuası

F. Farsça

g. gazel

hlk. halklılaşma

k. kaside

ms. musammat

PNM: Pervane Bey Nazire Mecmuası

T. Türkçe

Kaynaklar

Armutlu, Sadık, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 39 (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı), Erzurum 2009, s. 877-907.

Aslan, Üzeyir - Taş, Hakan - Zülfe, Ömer, *Osmanlı Edebiyatının 100'ü.,* OTTO Yayınları: 165, Ankara 2018.

Aslan, Üzeyir - Taş, Hakan - Zülfe, Ömer, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü.,* OTTO Yayınları: 166, Ankara 2018.

Bursevî İsmail Hakkı, *Kitâbu'l-Furûk:* çev. Ömer Aydın, *Kelimeler Arasındaki Farklar - Kitâbu'l-Furûq,* İşaret Yayınları: 131,

İstanbul 2011.

Busbecq, Oqier Ghislain, *Türk Mektupları,* haz. Recep Kibar, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2002, 160 s.

Celîlî, *Divan:* haz. Şevkiye Kazan Nas, *Celilî Divanı (İnceleme-Metin),* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, 325 s. e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Demircioğlu, Tülay Gençtürk, "Cemilî Divanı'nda Kelime ve Harf Oyunları", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festscrift in Honor of Günay Kut,* Essays Presented by Her Colleaggues and Student 1, 2003, S. 27, s. 153-160.

Edirneli Nazmî, *Divan:* haz. Güler Doğan, *Edirneli Nazmî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme),* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010, vii+4654 s.

Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâ'ir:* haz. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî, Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin),* Kültür ve Turizm Bakanlığı: 3377, Ankara 2012, 2960 s. e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Figânî, *Divançe:* haz. Abdülkadir Karahan, *Figânî ve Divançesi,* İstanbul 1966.

Gelibolulu Âlî, *Divan:* haz. İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî Dîvânı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı: 3583, Ankara 2018, 1410 s. e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Goytısolo, Juan, *Osmanlı'nın İstanbulu,* çev. Neyyire Gül Işık, 6. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

Gölpınarlı, Abdulkbaki, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İnkılap ve Aka, İstanbul 1963.

Hâcı Pâşâ, *Müntahâb-ı Şifâ:* haz. Zafer Önler, *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ I, Giriş-Metin,* Türk Dil Kurumu Yayınları: 559, Ankara 1990, vi+223 s.

Hayâlî Bey, *Divan:* haz. Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Dîvânı,* İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı: 3, İstanbul 1945, xxiv+450 s.+16 yk. tıpkıbaskı.

Hayretî, *Divan:* haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, *Hayretî Dîvan*

Tenkidli Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2868, İstanbul 1981, xxi+448 s.

Helâkî, *Divan:* haz. Mehmed Çavuşoğlu, *Helâkî Dîvan Tenkidli Basım,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2979, İstanbul 1982, 207 s.

Hilâlî, *Divan:* haz. Bahri Yağmur, *Hilâlî Dîvânı İnceleme-Metin,* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1998, viii+192 s.

Kaplan, Doğan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 457, Ankara 2012.

Kaplan, Hasan, "Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elif-namesi". *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni,* 4-6 Ekim 2018, Amasya, s. 177-208.

Karavelioğlu, Murat A., "Divan Şiirinde Bend Geçmek, Hurde Geçmek ve Kapı Geçmek Deyimleri Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* S. 31, İstanbul 2014, s. 175-204.

Kaya, Hasan, "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* S. XLVIII, 2013, s. 71- 114.

Mesîhî, *Divan:* haz. Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, 316 s.

Muallim Nâcî, *Lügat-i Nâcî,* haz. Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları: 992, Ankara 2009.

Muhtar, Cemal, *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-ı Ferişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 67, İstanbul 1993.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı,* haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları: 733, Ankara 2000.

Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît Fî-Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît,* haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 1, İstanbul 2013, I-VI C.

Necâtî Bey, *Divan:* haz. Ozan Yılmaz, *Necâtî Bey Dîvânı,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Nev'î, *Divan,* haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2160, İstanbul 1977, xiii+607 s.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* haz. Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 77, Ankara 1993

Özdemir, Yavuz, *Galata Mevlevîhânesi Müzesi,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 2018.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, I-III C.

Pervâne b. Abdullah, *Mecmû'atü'n-Nezâir:* haz. Kamil Ali Gıynaş, *Pervâne Bey Nazire Mecmuası,* Akademik Kitaplar, İstanbul 2014, I- III C.

Rahmî, *Divan:* haz. Fatih Tığlı, *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2006, vi+276 s.

Rûşenî Dede Ömer, *Âsâr-ı Işk,* Dersaadet 1316/1889, 79 s.

Serâyî, *Divan:* haz. İbrahim Kolunsağ, *Serâyî, Divan (Notlandırılmış Metin-İnceleme),* Türk Dil Kurumu Yayınları: 1291, Ankara 2019, 567 s.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* haz. Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1001, Ankara 2010.

Şentürk, Ahmet Atillâ, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar,* Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Şeyh Gâlib, *Dîvân:* haz. Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Dîvânı,* Akçağ Yayınları: 14, Ankara 1994.

Şükün, Ziya, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ Farsça-Türkçe Lugat,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, I-III C.

Taş, Hakan, "Me'âlî Divanı'nda Harf Oyunları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 3, S. 4, 2014, s. 81-95.

Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı,* I. Cilt: A-E, Simurg, İstanbul 2002; II. Cilt: F-J, ÖAW, Wien 2009.

Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus,* 8. bs., Elif Ofset, İstanbul 1980.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VIII, haz. Komisyon, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975.

Üsküdarlı Işkî, *Divan:* haz. Süreyya Uzun, *Üsküdarlı Aşkî Divanı, Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011, xiv+1177 s.

Yeni Tarama Sözlüğü, düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara 1983.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),* Enderun Yayınları: 35, İstanbul 1992.

Zâtî, *Divan, I. Cild:* haz. Ali Nihad Tarlan, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: I. Cild,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1216, İstanbul 1967, xxxii+496 s.

Zâtî, *Divan, II. Cild:* haz. Ali Nihad Tarlan, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. Cild,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1216, İstanbul 1970, 507 s.

Zülfe, Ömer, "Emrî Divanı'nda Harf Oyunları", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler,* ed. Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin, Picus Yayınları, İstanbul 2008, s. 265-273.